

Reichardt Gabriella
Nádasdy Pál javai Sárváron 1633-ban

Bevezetés

Jelen tanulmány a Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptioes (E 156) 89:9 jelzet alatt található forrását mutatja be, mely Nádasdy Pál felesége, Révay Judit kérésére készült Ura halálát követő ötödik napon (1633. október 20.) Sárváron.

Az inventárium, vagyis leltár, tömören és lényegre törően mutatja be a vagyontárgyakat. Az inventárium felvételét nem szabályozták, általában a szokás és a hagyomány határozta meg. A külső jegyek azonban kis eltérésekkel ugyan, de megegyeznek. A felvétel oka, ideje, a jelenlévő személyek az irat elején kerülnek feljegyzésre, de mindezt lejegyezhetik az irat záradékában is. Jelen forrás esetében megfigyelhetjük, hogy az összeírók azon tárgyakra koncentráltak, melyek fontosak voltak Uruk számára, komoly anyagi érték állt mögötte, illetve ajándékozás, vagy hadi vállalkozás során kerülhettek Pál Úr birtokába. Az értéktárgyak esetében a fegyverekről és az ékszerekről esik leginkább szó, hisz ezek reprezentálják leginkább az Úr gazdagságát. Az összeírók esetén meg kell vizsgálni azt is, hogy szakembernek számítottak-e vagy laikusnak, hisz ettől is függhet az inventárium objektivitása.¹ Az összeírók közül Rátky Györgyről tudjuk, hogy mint Nádasdy Pál helyettese működött,² Kis Bertalan II. Nádasdy Ferenc támogatásával tanult külföldi egyetemen és Báthory Erzsébet lelkésze, Zvonarics István 1622-25 között, mint sárvári iskolamester működött. A továbbiakban Török Bálintról tudjuk, hogy Úr volt, valószínű nemes, vagy bíró lehetett, a továbbiakról nem közöl információkat a forrás szövege, az azonban biztos, hogy az Úr hú familiárisai közül kerültek ki. Káldi Ferenc neve megjelenik a Nádasdy család levéltárában egy 1627-ben kelt levél feladójaként Nádasdy Pál Uramnak, így biztos közeli ismeretségben lehetett Nádasdy Urammal.

Nádasdy Pál

Nádasdy Pál, I. Nádasdy Tamás unokája valószínűleg 1597-ben született Sárváron és 1633. október 15-én hunyt el Csepregen. Élete során két személyiség és ezzel két magatartásmód hatott rá: édesapja II. Nádasdy Ferenc, akit a róla készült festmény szerint Erős Fekete bégnek is neveztek, valamint unokabátyja, azaz nagypapa testvérének, Kristófnak a fia, II. Nádasdy Tamás

¹ DOMOKOS György, *A várinventáriumok és jelentőségük a törökellenes védelmi rendszer történetének kutatásában*, in.: Arrabona 2006. 44/2, 71-72.

² HETYÉSSY István, *A Nádasdy-uradalom gazdatisztjeinek termelési és elszámolási vitája 1623-24-ben*, in. Agrártörténeti Szemle 1967./3-4, 458- 459.

személyében. Atyja a 15 éves háború egyik Habsburg hű vezéregyénisége, akinek 1604-ben Sárváron bekövetkezett halála után az akkor 7 éves Pál lett hivatalosan a család és a hatalmas uradalom feje. A családi ügyeket Pál nevében Tamás intézte egészen az unokabáty 1620-ban bekövetkezett haláláig, mikortól Pál állt ténylegesen a család élére.

II. Nádasdy Tamás a Fekete Béggel halálát követően lett Pál legközelebbi férfirokona, akinek kötelessége, hogy egyengesse Pál életét. 1610-ben 13 évesen Pál elérte a nagykorúságot, így átvette azokat a hivatalokat, melyek a család nagykorú férfitagjait megillették, ekkor kerül sor hivatalosan is Vas vármegye örökös főispáni esküjének letételére. Tamás Ferencsel ellentétben nyíltan Habsburg ellenes politikát folytatott, kiállt Bocskai mellett. Nem befolyásolta azonban Pál Habsburg hűségét, melyet bizonyít 1618. július 1-jén II. Ferdinánd koronázásakor aranysarkantyús vitézzé³ való avatása.⁴

Pál Úr elődeivel ellentétben nem foglalkozott gazdasági ügyekkel, jobban szerette annál a fényűzést és a vadászatot. Gazdasági ügyeit II. Nádasdy Tamás és a számtartó, később felesége Révay Judit, másrészt Witnyédi János jószágigazgató intézte. 1631. március 24-én megtette Pál Úr helyettesévé Rátky Györgyöt, akin keresztül kell intézni a Nádasdy uradalmak ügyeit.⁵

Pál tisztségei: 1605-től Sopron vármegye örökös főispánja, 1610-től Vas vármegye örökös főispánja, 1622-től a Dunántúli részek országos főkapitánya, átszervezése után 1627-től haláláig a Kanizsával szembeni végvidék főkapitánya, 1623-tól királyi tanácsos, királyi főudvarmester. 1625-ben szerezte meg a családnak a grófi címet, és ez évben nevezték ki királyi kamarásnak, illetve főkamarásnak is.⁶

A Nádasdy hagyományokhoz hűen befejezte édesapja sárvári építkezéseit, az ő idején alakult ki a vár ötszögletű védműrendszere, melyet a vár udvarán található emléktábla is bizonyít: „E vár bástyáit, amelyek régen fából voltak, kőből kezdte építeni nemes Nádasdi Ferenc 1588 májusában és befejezte fia és javainak törvényes örököse, Nádasdi Pál 1615. október 30-án.”⁷ Nemcsak Sárváron, hanem Sopronkeresztúron és Csepregen is végzett építési munkálatokat.

Az építkezéseken túl kulturális téren is folytatta ősei elkezdett munkásságát: támogatta tehetséges fiatalok külföldi tanulmányait, köztük Letenyey István csepregi prédikátor iskoláztatását, nyomdát létesített Sopronkeresztúron és Csepregen. 1631-ben Csepregen adta ki

³ A magyar királyok koronázásakor adott cím és kitüntetés.

⁴ A Bocskai-felkelés új értékelését végezte el PÁLFFY Géza, *Győztes szabadságharc vagy egy sokféle sikert hozó felkelés? A magyar királysági rendek és Bocskai István mozgalma (1604-1608)*, Bp., 2009. (Századok Füzetek 3.)

⁵ HETYÉSSY, i.m., 459.

⁶ BESSENYEI József, *A Nádasdyak*, General Press, Bp., 2005., 63-69.

⁷ TÓTH Melinda, *A sárvári vár építéstörténete*, In.: Savaria 1966-1970/4, 243-244.

Farkas Imre nyomdájában evangélikus imádságoskönyvét *Áhítatos és buzgó imádságoc* címmel.⁸

Feleségeivel kapcsolatban bizonytalanság van a kutatásban. 1617. július 19-én kötött házasságot Cziráky Borbálával Sárváron,⁹ akiről azonban a néhány évvel ezelőtt megjelent Nádasdy-monográfia nem tesz említést, hanem Forgách Juditot írja első feleségként. Ami biztos, hogy Révay Judittal, második vagy harmadik feleségével 1620-ban fogadtak örök hűséget. E házasságból két felnőttkort megért gyermek született: III. Nádasdy Ferenc a későbbi országbíró és Anna Mária apáca.¹⁰

A forrás áttekintése

Első pillantásra szembe tűnik a forrásban annak rövid terjedelme, hisz „csak” 4 kézzel írt paginát tesz ki, és az értéktárgyak felsorolására vállalkozik. Szoros ellentétben áll mindez az 1597-ben készült sopronkeresztúri inventáriummal,¹¹ mely 70 kézzel írt oldal, és épületről épületre haladva mutatja be a berendezési tárgyakat, valamint a vár harcászati felszereltségébe is betekintést nyújt, megjelenik benne a janicsár puska, melyre ebből az időszakból kevés említéssel találkozunk várleírásokban.¹²

A leírás a mindennapi használati tárgyakon kívül ruhákat, fegyvereket is bemutat, valamint feltűnő a várban található szőnyegek és kárpitok nagy száma. Kárpitból két darabot sorol fel, azonban ezek gyönggyel, illetve kövekkel vannak díszítve. Szőnyegek esetében megkülönbözteti a falra való szőnyeget, ebből négy darabot ír, a többi szőnyeg esetében az elhelyezésükre nem tér ki, hisz ezek a leírás szerint ládában voltak, azonban lehetnek asztalon, padon, vagy akár a földön is. Ezekből 42 darab került felvételre.

A leltár a korabeli ruházatkódásba is betekintést nyújt, megjelenik a XVI-XVII. században használt nemesi férfi viselet a dolmány és a mente is, amelyeket forrásunk tanúsága szerint szövettel (*kamuka*), selyemmel (*atlasz*) vagy prémmel (*mál*) béleltek. Mindkettőt zsinórozás díszítette a korban. A papucs értelmezésekor nem a mai értelemben vett papucsra kell asszociálnunk, hanem olyan papucscipő féleségre, melybe még bőrkapcát is húztak. Ezt a papucsot viselték otthoni lábbeliként a férfiak díszruhához. A deli mamusz esetében oszmán eredetű papucsot valószínűsíthetünk, ami akár egy portya alkalmával hadizsákmányként kerülhetett a család birtokába. Megfigyelhetjük azt is, hogy ebben az időszakban a magyar

⁸ RMNY 1494

⁹ A Mecénás Nádasdy Ferenc, Az arisztokrata udvari kultúra formái a XVII. században, <http://nadasdy.barokkudvar.hu/?q=node/6>

¹⁰ NAGY Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, 8. kötet, Bp., 1861., 23.

¹¹ MOL E 156 101:3

¹² A forrás a szerző közlésében az Arrabona: Múzeumi Közlemények következő számában jelenik meg.

főurak törekedtek arra, hogy udvarukban legyen török varróasszony, ki elkészítette ezeket a török mintavilágú ruházati cikkeket.¹³ A felvett ruhák között természetesen nem jelennek meg a Révay Judit által viselt darabok. A leltárban szereplő ékszerek is mind Nádasdy Uram tulajdonában voltak, hisz a XVI-XVII. században ugyanúgy hordták a köves gyűrűket a férfiak is, mint a hölgyek.

A lakberendezésbe is egy kis betekintést enged a forrás összeírója, említést tesz „egy darab superlat¹⁴ ágyra való” textilről, ami alapján feltehető, hogy rendelkeztek baldachinos ágygal, ami ebben az időszakban kezdett elterjedni a főúri házaknál. Az 1597-ben kelt sopronkeresztúri inventáriumban még nem találkozunk ezzel az ágyfajtával, csak nyoszolyával, illetve fal mellé állított padokkal, mely szintén fekhelyként szolgált.

Fegyverek tekintetében megfigyelhetjük, hogy vágó,- és tűzfegyvereket is egyaránt leltárba vesz, valamint ezeknek alkatrészeit is, ha valamely tartozéka hiányozna: „Egy pallos vas hüvely nélkül”. Arról is említést tesz, ha egy értékeesebb fegyver esetleg sérült. A forrásban szereplő fegyverek: a kard – vágó és döfő fegyver, kétélű szálfegyver; a pallos – két kézre való, széles pengéjű, egyenes magyar kard; szablya – egyélű, ívelt kardtípus, a magyar huszárok vágófegyvere. A szintén szereplő balta mai fogalmainkkal ellentétben az ókortól kezdve harci fegyverként funkcionált, alakját tekintve hasonlít a mai baltákhoz, azonban feje vékonyabb és széleinél hegyesebb volt. Hegyestőr: hosszú tör, melynek pengéje lehetett három vagy négy élű is, a huszárság fegyvere a XVIII. századig. Handzsár: ívelt pengéjű, rövid fegyver, a töröktől vettük át. Pisztoly: egykezes tűzfegyver. A hadászathoz szorosan hozzátartozott a korban a lovászat is, hisz a ló elengedhetetlen harcostárs volt, nemcsak a huszároknak, hanem a futároknak és egyéb lovas szolgálatot teljesítő egységek számára. Ennek okán találkozhatunk a lovasság felszereléseivel is a leltárban.¹⁵

Az evőeszközökről is érdemes röviden pár szót ejteni. Jelen forrás kanálról és „vella”-ról tesz említést. A XVI. századi otthonokban az étkezőasztalnál csak a kanál és a kés volt a megszokott használati eszköz. Mindenki a saját késével étkezett, valamint a kitett kanállal. A villát csak a konyhában ismerték, mint húsvillát, azonban a XVII. század elején már egyre inkább kezd elterjedni az asztalnál a villa, ennek tehető be 17 villa leltárba vétele.¹⁶

¹³ *Magyar Művelődéstörténet*, szerk.: KÓSA László, Osiris, Bp., 2006., 180-184.

¹⁴ függöny

¹⁵ A huszárok eredetével és fegyverzetével kapcsolatban gondolatébresztő tanulmány B. SZABÓ János, *A huszárság megjelenése Magyarországon* In.: Veszprémy László (szerk.), *Rex invictissimus. Hadsereg és hadsereg* a Mátyás kori Magyarországon, Bp., 2008. 121-160.

¹⁶ KÓSA, i.m., 194.

Szintén érdekes megfigyelni, hogy „csak” két Bibliát vesz számba és egy dekrétumot, ez a szám természetesen nem azt jelenti, hogy Nádasdy Pál ennyi könyvvel rendelkezett, hanem az összeírásban az értékesebb példányokat veszik számba, hisz ezeket nem forgatták nap mint nap.

A forrás¹⁷

Anno 1633 die 20 Octobris

Az sárvári tárházban levő ezüst, arany minek ruházatnak és minden egyéb félében levő marhának inventálása, az szegény úr halála után jelen levén Asszonyom és Nagysága akarattýából. Török János Úr, Horvatt Balint, Kaldi Ferencz, Ratki Gyorgy Kis Berthalan, Zvonaricz István és Pottyondi Ferenc Uram.

Egy öreg fehér ládában vagyon kézre való fekete bársony tarkalva fa kroc. Itten vörös bársony nyereg kapa. Itten vörös bársony egynéhány darab lektikara¹⁸ való. Itten szőnyegek: vörös nagy fehér három öreg szőnyegek.

Azon ládán felöl vagyon vörös devatt szőnyeg, négy fehér egy kisebb szőnyeg falra való. Egy kis vörös szőnyeg. Azon szőnyeg fölött darab 22. Azon fölött falra való viselt szőnyeg fehér 1, vörös 2.

Más fehér ládában új apró szőnyegek, öregek tíz, két selyem paplan. 3 jakul egy csizma aranyos sarkantyústól. Új csizma négy pár, papucs 5 pár. Asztalra való bőr vörös skarlát szügyelő és ezüstös cafrang.

Más kisebb fehér ládában 21 fékszár csontos. Azon ládában bogláros szék 17, nyeregszorító szíj 20, új tarisznya 70.

Egy nagy fehér ládának a fiában ezüst kalán 20, vella 17. Egy csont ezüst aranyozott lóding tartó. Egy kicsiny ezüst sarkantyús, egy kardszíj, szablya, ezüst kötükör. Egy pallos vas hüvely nélkül. Itten egy hüvely, ezüstös vas nélkül. Itten egy ezüst szablya monoklatja s keresztje nem húzza illendő.

Egy, ezüst kard szíj nélkül, egy ezüstös hüvely, öreg zöld csat vas nélkül. Egy szablya középső ezüstös hüvely medalion. Egy ezüstös pallos kéz, nem aranyas. Egy merő ezüstös hegyestőr, hüvelye neki eltört.

Egy szablyavas medalion hüvelyben. Egy pallos hegyestőr vörös bársony hüvelyét eltörték az boglárok. Egy kicsin szekerce ezüstös, más három balta ezüstös csatos a nyelük. Egy viselő paraszt szablya, ezüstös szablyatartó rajta és patkóveréstől, ki ezüstös más aranyas viselő szablya. Zömök és selyem rabszíj rajta. Itten három csontnyelű aranyas handzsár. Más aranyas handzsár, ez markolatja ezüstös. Itten egy handzsár türkestül¹⁹ rakva, arany az hüvelye. Egy ezüst csésze tokostul és egy szablyaszíj ezüstös. Egy paraszt csat szügyellő és farmatingh²⁰. Egy ezüstös lóding²¹ tartó szíjastól. Két darab ezüst szablyára való. Egy viselő fésűtok ezüst fésű benne. Egy öreg ezüst nyakba való széles aranyas. Két szügyelő egyforma aranyas. Egy aranyas farmatingh. Négy keskeny aranyas nyakba való. Itten más azoknál szélesebb aranyas nyakba való. Itten más aranyas nyakba való víz orrú. Egy aranyas nyakba való zöld zománccal. Egy aranyas szügyelő, egyik darabja nincsen.

¹⁷ A forrásban szereplő személyneveket a régi helyesírás szerint, míg a forrás szövegét a mai helyesírás szerint, de a korabeli nyelvezetet megtartva írom.

¹⁸ hordszék, gyaloghintó; régebben hordágy is

¹⁹ türkizzel

²⁰ a nyereg hátsó részéhez csatlakozik, bújtatóján húzzák át a ló farkát, elsősorban a sallangok akasztására szolgált. (Magyar Néprajzi Lexikon farmatring címszava)

²¹ töltény

Egy ezüst maicz feneklő golyóbisokkal. Egy egész lóra való szerszám, kék atlaszon. Egy kicsin keskeny nyakba vető. Egy ezüst kötőfék, köves. Egy maicz szügyelő köves öreg boglárrel. Két öreg köves homlokelő. Egy párta ezüst fekete bársonyon. Egy kötartó fias skatulya, most is vannak valami kövek benne. Egy kis aranyas skatulya, egy arany gyűrű, 2 ezüst gyűrű, kövek és ki mi aprólik benne. Egy szügyelő darab aranyas. Egy skofia²² köves aranyas. Egy fehér skatulya, kiben metszett kövek, egy darab pogány aranyas egyéb apróbbik egy boglárrel. Egy zöld skatulya apró kövek és gyöngyök benne. Egy hosszabb fehér skatulya, kiben egy erszényből oszpora²³, és egy pézsmán vörös öreg hüvely. Itten két ezüstös vella, egyiknek kristály a nyele és egy ezüstös horog. Egy ezüst aranyozott sólyom gomb, egy ezüst gyertyatartó hamvedrestől. Egy gyöngyös kárpit, az öreg arany kárpit köves, gyöngyös tokban, azon tokban más egy kis köves aranykeresztes, az is fekete kis tokban vagyon. Egy kakas aranyas pohár. Egy tengeri csigára csinált sőtartó, minden hozzátartozóval. Egy öreg kupa fedeles közepében egy kicsin helyen aranyozatlan. Egy merőn aranyozott virágos kupa, két merőn aranyozott hegyestőr. Egy vörös bársony hüvelyű aranyas pallos. Más csapás aranyas pallos. Egy öreg aranyas szablya nagy öreg boglárrel, és pallos szíjjal merőn üstes. Egy öreg keresztű aranyas szablya. Egy merő ezüst hüvelyű aranyas szablya. Egy vörös bársony köves szablya. Egy maicz hüvelyű köves szablya, szíja is Maicz. Két zöld bársony portai módon csinált szablya. Egy ezüst balta, egy bot mind miben ezüstös. Egy deli mamusz²⁴ aranyozott. Egy bokor kócsagtoll gyémántok a boglárriba. Egy ütő óra tokban. Egy vörös skarlát cafrang²⁵, ezüstös holdformán. Itten tűzött vörös cafrang, benne két skarlát nyeregkápa. Itten viselő pallos és hegyestőr 4. Egy hólyagos fék szügyelővel és kötőfékkal aranyozott. Itten aranyas lóra való szerszám portai formán. Más lóra való tinyoros hólyagos szerszám kötőfékkal. Egy öreg rojtos szerszám ezüstös karman zablával, két viselő szorító szíj, két viselő czotar. Egy kicsi, egy gránát köpenyeg aranyas gombokkal. Egy ezüst tintás láda. Itten szederjes gránát viselt mente, mállal²⁶ bélelt. Egy kis tafota zubbony. Egy rókamáll gerezna²⁷, két darab fekete bársony, egy vörös karmazsin. Egy darab bagaria, két pár kapca, egy darab superlat²⁸ ágyra való. Egy darab gubás bársony, egy zöld skarlát dolmány zöld kamukával bélelt. Egy zöld bársony süveg nyusztal bélelt. Egy kis skarlát mente galléros gyöngyös gombok rajta, aranyas kamukával bélelt. Egy öreg vállba vágott bársony mente, zöld atlással bélelt. Egy hamuszínű kamuka²⁹ dolmány. Egy mentére való ezüst fonállal szőtt gombok. Két Biblia magyar és deák. Egy decretum.

Más egy ládában új szűr pokróc 28, vörös czontr 9, azon ládában zöld skarlát mente nyesttel bélelt. Egy új rókanyak gerezna. Itten szederjes gránát mállal bélelt mente vállba vágott gomb nélkül. Markavaló mente vörös skarlát atlással bélelt. Egy zöld bársony viselt dolmány, vörös kamukával bélelt. Itten szederjes rata/rasa dolmány.

Egy zöld öreg leveles láda.

Egy más öreg vasas leveles láda.

Egy ezüst [...] ³⁰nyereg ezüst kengyellel.

Egy vörös bársony való kuraczell.

Az Úr maga fegyverdereka és sisakja karvasastól és kesztyűstől. Itten 8 sisak aranyas buctosok.

Egy kerek pajzs.

²² arany-és ezüst fonál díszítés

²³ (török) aprópénz, az akcse szinonimája

²⁴ lábbeli

²⁵ nyeregtakaró

²⁶ prémmel

²⁷ szőrme

²⁸ függöny

²⁹ damaszt

³⁰ A papír hajlása miatt a szöveg olvashatatlan.

Egy bokor gyintol tokban öreg.
Az rúdon két szoknya bársony vörös, másik fekete.
Az porkoláb kezébe adták az szegény Úr pisztolyát öt párt és egy pár karabint.
Itten három acélos puská, és egy kis Ujj mögé való pisztoly.
Egy darab vörös skarlát szigyeses cafrang volt.
Egy páncél új.
Itten mérő páncél, aranyas.
Egy ezüstös karman nyereg.

Felhasznált irodalom

Könyvek

- BESSENYEI József, *A Nádasdyak*, General Press, Bp., 2005.
- *Magyar Művelődéstörténet*, szerk.: KÓSA László, Osiris, Bp., 2006.
- Magyar Néprajzi Lexikon (Arcanum DVD)
- NAGY Iván, *Magyarország családi címereivel és nemzedékrendi táblákkal*, 8. kötet, Bp., 1861.
- Régi Magyar Nyomtatványok 1601-1635, Akadémiai, Bp., 1983.

Tanulmányok

- B. SZABÓ János, *A huszárság megjelenése Magyarországon* In.: Veszprémy László (szerk.), *Rex invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon*, Bp., 2008.
- DOMOKOS György, *A várinventáriumok és jelentőségük a törökellenes védelmi rendszer történetének kutatásában*, In.: Arrabona 2006. 44/2, 67-93.
- HETYÉSSY István, *A Nádasdy-uradalom gazdatisztjeinek termelési és elszámolási vitája 1623-24-ben*, In. *Agrártörténeti Szemle* 1967/3-4, 458-480.
- PÁLFFY Géza, *Győztes szabadságharc vagy egy sokféle sikert hozó felkelés? A magyar királysági rendek és Bocskai István mozgalma (1604-1608)*, Bp., 2009. (Századok Füzetek 3.)
- B. Szabó János, *A huszárság megjelenése Magyarországon* In.: Veszprémy László (szerk.): *Rex invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon*, Bp., 2008. 121-160.
- TÓTH Melinda, *A sárvári vár építéstörténete*, In.: *Savaria* 1966-1970/4, 193-286.

Internetes forrás

- A Mecénás Nádasdy Ferenc, *Az arisztokrata udvari kultúra formái a XVII. században*
<http://nadasdy.barokkudvar.hu/?q=node/6> megtekintés: 2009. november 21.

Levéltári forrás

Magyar Országos Levéltár E 156 89:9

Magyar Országos Levéltár E 156 101:3

Szerző: Reichardt Gabriella egyetemi hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, magyar-történelem V. évfolyam